**Ковалишин В.Р.**
*кандидат економічних наук, доцент,*
*старший науковий співробітник,*
*ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього*
*Національної академії наук України»*

*DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-573-3-19*

## ЗАСТОСУВАННЯ НОРМАТИВНИХ ІНСТРУМЕНТІВ В СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Екологічне регулювання господарської діяльності для запобігання шкідливому впливу на довкілля та мінімізації негативних екологічних наслідків є одним з першочергових завдань сьогодення в Україні поруч з ліквідацією наслідків ведення бойових дій та подоланням кризових соціально-економічних явищ. Військова агресія та глобальні екологічні загрози спричинюють значний негативний вплив на довкілля, що проявляється в забрудненні повітря та водних ресурсів унаслідок пошкодження промислових об'єктів та об'єктів енергетичної інфраструктури; вирубуванні чи спалюванні значних площ лісів в зоні ведення бойових дій; забрудненні земель сільськогосподарського призначення вибухонебезпечними та іншими речовинами; утворенні значної кількості відходів, у тому числі небезпечних для життя та здоров'я людей і довкілля.

Також, з урахуванням прийнятого курсу на інтеграцію України з Європейським співтовариством, виникає необхідність гармонізації законодавства України в сфері охорони довкілля із законодавчо-нормативною базою ЄС. Це питання є ще більш актуальним з урахуванням того факту, що на відміну від соціально-економічних систем, які обмежуються адміністративними кордонами та національними інтересами держав, екологічні системи мають транскордонний характер і часто вимагають спільної взаємодії та прийняття рішень на усіх рівнях – від регіонального до глобального.

Наявність сучасних підходів та законодавчо-нормативних інструментів в сфері охорони довкілля, котрі б регулювали ці процеси, є однією з ключових умов вступу України до ЄС. В даний момент в Україні тривають процеси скринінгу національної законодавчо-нормативної бази на предмет відповідності законодавству ЄС в сфері охорони довкілля та змін клімату.

Серед основних інструментів, які знаходять застосування та регламентовані законодавством України, та котрі одержали своє активне впровадження в останні роки, доцільно виділити: оцінку впливу на

довкілля при здійсненні окремих видів господарської діяльності; екологічний моніторинг, що включає постійний моніторинг стану довкілля, зокрема якості повітря, води та ґрунтів; екологічний аудит на відповідність діяльності підприємств вимогам законодавства України в сфері охорони природи; окремі фінансові та технічні інструменти, зокрема гранти та кредити на екологічну модернізацію; програми управління відходами, в тому числі радіоактивними; програми з розширення мережі об'єктів ПЗФ.

З другої половини 2025 року зі вступом в дію Закону України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» в Україні вводиться в дію такий інструмент як інтегрований довкіллєвий дозвіл (ІДД), який можна вважати одним з ключових інструментів екологічного регулювання. В основі Закону лежить, зокрема, Директива Європейського парламенту і Ради 2010/5/ЄС від 24 листопада 2010 р. щодо промислових викидів, котра містить інтегрований підхід до запобігання забрудненню та його контролю. Перелік видів діяльності визначених Законом, в яких впроваджуються довкільні дозволи, та які містяться в додатку Закону, цілком відповідає Додатку І даної Директиви [1]. Додаток до ЗУ «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» регламентує 40 видів діяльності, провадження яких вимагає отримання інтегрованого довкіллєвого дозволу (ІДД) [2].

Розгляд існуючих інструментів дозволив встановити, що діюча система інструментів запобігання шкідливому впливу на довкілля в Україні спрямована в основному на досягнення трьох складових: зменшення шкідливих викидів в атмосферне повітря; зменшення скидів в водні джерела; мінімізація утворення відходів, їх максимальна переробка та повторне споживання. Водночас, у меншій мірі у ній представлені такі складові як раціональне використання природних ресурсів та впровадження найкращих доступних технологій, що відрізняє національний підхід до запобігання негативному впливу на довкілля від європейської практики.

Аналіз підходів до застосування нормативно-правових інструментів України та ЄС в сфері запобігання шкідливому впливу на довкілля дозволив виявити такі основні розбіжності:

1. Слабка інтеграція національної системи управління охороною НПС з загальноєвропейською системою охорони довкілля. Фактично тільки в останнє десятиліття впроваджено заходи щодо адаптації національного законодавства до законодавства ЄС, що, зокрема, проявилось у прийнятті законів «Про оцінку впливу на довкілля», «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення», які відповідають значно раніше затвердженим Директивам ЄС.

2. Різний понятійний та категорійний апарат, який застосовується в законодавстві країн ЄС та Україні, зокрема що стосується визначення «найкращих доступних технологій та методів управління», котрими оперує європейське та національне природоохоронне законодавство, та визначених в Директиві ЄС 2010/75/ЄС; підходів щодо виділення природоохоронних територій (в Україні згідно ЗУ «Про природо-заповідний фонд» виділяється значна кількість різних категорій та об'єктів ПЗФ в більшості яких, однак, дозволено проведення окремих господарських заходів, і, що радше є спадком від старої радянської системи, підходів до охорони природи. Водночас в європейській практиці існує інша класифікація об'єктів та територій ПЗФ (окремі перекликаються з існуючою в Україні класифікацією), яка містить менший перелік об'єктів та територій, однак у них застосовуються значно жорсткіші підходи до ведення господарської діяльності. Позитивним є приєднання України з 2009 року до європейської Смарагдової мережі (Emerald network), котра в більшості європейських країн реалізується як проект Natura 2000, хоч до цього часу не ухвалено закон «Про території Смарагдової мережі».

3. Слабке правозастосування в сфері охорони довкілля, що проявляється в системі заохочувальних та/чи штрафних санкцій за підтримання чи погіршення якості довкілля, а також недостатньому державному та громадському контролі. Незважаючи на прийняті зміни щодо компенсації екологічної шкоди, в Україні до цього часу виникають ситуації в яких сплата штрафів є економічно вигіднішою, ніж впровадження заходів щодо попередження забруднення довкілля.

4. Недостатнє залучення громадськості до процесу прийняття рішень у сфері охорони довкілля та врахування інтересів громадян, а також слабкий громадський контроль за порушеннями в сфері охорони довкілля, що пов'язано, в тому числі, з такими факторами як недостатність екологічної інформації та обізнаності громадян в сфері екологічного права.

5. Недофінансування природоохоронних заходів та екологічних ініціатив, що ще більше погіршилося з часом початку повномасштабних бойових дій на території України. Частка витрат на охорону НПС в останні кілька років в Україні складає близько 0,25% від показника ВВП, у той час як в європейських країнах даний показник коливається в межах 0,5%–2,5% [3].

Отже, удосконалення системи нормативно-правових інструментів запобігання шкідливому впливу на довкілля та їх ефективне застосування є важливим кроком для забезпечення сталого розвитку та захисту довкілля. Для його досягнення необхідно:

1. Продовжити гармонізацію українського природоохоронного законодавства з екологічним законодавством ЄС, зокрема щодо

врахування директив ЄС в сфері охорони атмосферного повітря, водних ресурсів, управління відходами та збереження біорізноманіття.

2. Покращити систему контролю та моніторингу стану довкілля та дотримання екологічних норм з метою вчасного виявлення шкоди, її запобігання чи мінімізації.

3. Активніше залучати громадськість до процесу прийняття рішень у сфері охорони довкілля.

4. Підвищити рівень екологічної освіти та обізнаності населення про важливість охорони довкілля. Такі заходи повинні включати освітні програми в школах та університетах, а також інформаційно-промоційні кампанії для різноманітної цільової аудиторії.

5. Створювати ініціативні групи для залучення міжнародних грантів та інвестицій з метою забезпечення фінансування екологічних програм та проектів.

Необхідно відмітити, що дані заходи є ефективними та, водночас, не вимагають значних затрат коштів, а тому можуть бути успішно реалізовані в сучасних умовах розвитку України.

**Список використаних джерел:**

1. Директива ЄС 2010/75/ЄС про промислові викиди від 24.11.2010 р.: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-10#Text (дата звернення: 10.12.2025)

2. ЗУ «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» №3855-IX від 16.07.2024 р.: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-20#Text (дата звернення: 10.12.2025)

3. Environmental protection expenditure accounts. *Eurostat*. сайт. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Environmental_protection_expenditure_accounts (дата звернення: 08.12.2025)